

A biblia élete.

Három korszak:

irodalmi, kijelentési és ismét irodalmi.

(Gannett C. W. után.)

A három korszak törvénye.

Biblia életében három korszakot különböztethetünk meg. Az első korszakban a Biblia, mint egy nemzet irodalma, jó létre. A másodikban isteni kijelentéssé vagy ehhez hasonlóvá válik. A harmadikban ismét irodalommal lesz, és pedig a világ-irodalom egy részévé. — Az első korszakban úgy tűnik fel, mint: *könyvek*; a másodikban mint: *a Biblia, a szentelt könyvek, a »Szent Írat;«* a harmadikban ismét mint: *könyvek*. Az első korszakban *emberi* beszédeknek, a másodikban *Isten* beszédének, a harmadikban ismét *emberek* beszédeinek tekintik. Az első az *írók*, a második a *hívők* vagy *tisztelők*, a harmadik a *birálók* és *igazság-keresők* korszaka. — Az első korszak rendesen hosszú, — némely nemzetek bibliái ezer, sőt több év alatt jöttek létre. A második, vagy a *tisztelők* korszaka, még hosszabb, — a Buddha és Confucius val-

lásai, például, csaknem 25 száz évesek, s mindenik egy szent könyvön alapul. A harmadik korszak addig tart, míg a világ érdeklődik iránta. Mikor egy Biblia ismét irodalommmá lett: határtalan életet élhet. — Az első, vagyis a nemzeti irodalmi korszak a Biblia *megszületése előtti* életének, — a második (a kijelentési korszak) a Biblia *tulajdonképeni* életének, a harmadik (az ismét irodalommmá változás korszaka) a Biblia *halhatatlan* életének nevezhető. — A három korszak természetesen nincs elválasztva egymástól határozott s biztos idő-pontok által, mint például az emberi születés és halál. Egy nemzet irodalma csak fokenként lesz Bibliává, — némely részei hamarabb válnak szentekké, mint a többi részek. Ép így a már átváltozott vagy megszentült Biblia is csak fokenként lesz ismét irodalommmá, némely részei hamarabb mint a többiek; de az orthodox hívők előtt Bibliának marad jó ideig még akkor is, midőn a józan bírálók s gondolkozók előtt már irodalmi *könyvekké* változott.

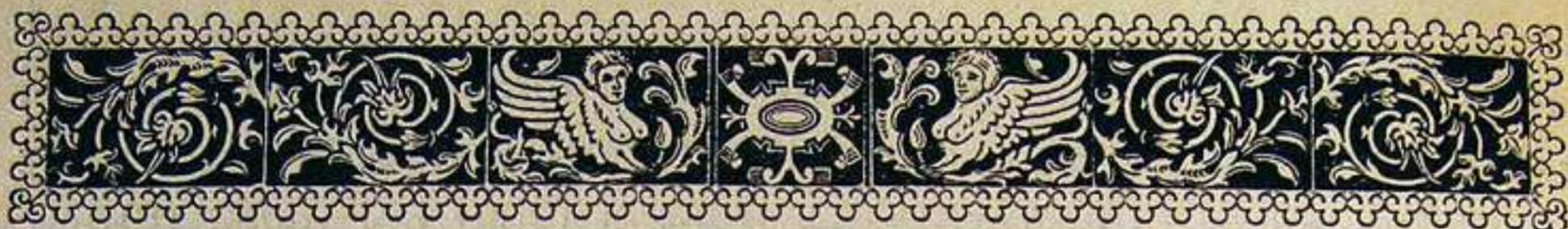
Arra a kérdésre, hogy mely Bibliák mentek át az életnek e három korszakán? — ezt felelhetjük: a régi Hindu vagy Brahman Biblia — az ugynevezet »Védák;« az ifjabb Hindu vagy Budhista Biblia — az ugynevezett »Három Kosár« (a Pitakák); a régi Persa vagy Zoroaszter-féle Biblia — az ugynevezett »Zend-Avesta;« továbbá, bizonyos mértékben a Khinai Biblia vagy a »Confucius remek-iratai;« s végül a mi Bibliánknak mindkét (zsidó és keresztény) része; tehát legalább is hat, u. m. a Brahman, a Buddhista, a Persa, a Chinai, az Ó-Testamentum és az Új-Testamentum. — A Korán vagy a mohammedánok szent könyve kivételt képez; mert az mintegy pillanatra állott elő. Telve van ugyan régi arab nép-mondákkal s zsidó és keresztény forrásokból kölcsönzött dolgokkal, és így legkevésbé eredeti a régi bibliák között; de eredete nem mutat fel lassú irodalmi növekedést, sem fokozatos átváltozást. »Biblia« volt (a Korán) születése óta, azaz a mióta egy

tüzes lelki reformátor agyában és szívében megszületett, — csaknem egyszerre és azonnal határozott alakot öltött s mint isteni kijelentés fogadtatott. — Ezek a világ hét nagy Bibliái. Ezek közül tehát *hat* mint irodalom indult, aztán Szent-Irattá nőtt, s most ismét tér vissza az irodalomba. Ez az utolsó változás a Koránra nézve is áll.

A ki az említett 6 Biblia közül valamelyikben hiszen, az hajlandó elfogadni osztályozásunk igazságát a többi öt Bibliára nézve is; de aránylag kevesen vannak, kik a saját Bibliájokat őszintén a világ többi Bibliái közé sorozzák, s kik elismerik, hogy a növekedésnek, változásnak és hanyatlásnak ugyanazon törvényeit kell alkalmazniok a saját Bibliájokra is, mint a többiekre. Nyíltan e kisebbséghez tartozni — világ szerint — annyi, mint »hitetlennek« lenni, azaz nem hinni a többség által elfogadott kijelentésben.

Ennyit az általunk jelzett osztályozásra nézve. És most beszéljünk a saját bibliánkról, s lássuk, miként megy át a három korszakon.

I. A Bibliának, mint irodalomnak vagy emberi beszédnek, eredete.

a) Az Ó-Testamentum, mint héber irodalom, előállása.

Hogy az első, vagyis a megszületés előtti, korszakot jobban megértsük, kezdjük a dolgot ily formán. Mózes mintegy 1300 évvel, Dávid király mintegy 1050 évvel élt Krisztus előtt. Hol volt az Ó-Testamentum Mózes idejében? — Még csaknem ezer évvel volt a megszületés előtt. Az ugynevezett »Mózes törvényei« még nem léteztek; sőt valószínűleg a »Tíz parancsolat« sem, legfőlebb csirájában létezhetett. — Hol volt az Ó-Testamentum a Dávid király idejében? — Nehány hadi-ének már volt; néhány legenda-szerű évkönyv már valószínűleg elkezdődött, némely vallásos szertartások már szokásba jöhettek. — És most szálljunk alább közel 500 évvel s tegyük fel itt is a kérdést: Hol volt az Ó-Testamentum, mikor a zsidók a babyloni fogságba vitettek? — Ez idő-tájban — mondjuk, kerek számban, 600 körül Kr. e. — már jó-nagy része létezett annak az irodalomnak, mely később a héber Bibliát alkotta. Ez idő-tájban a Jehova nevében beszélő proféták, e lelkes reformátorok, már több nemzedéken át hirdették volt az igazságosságot a város kapui előtt, s a nemzeti szerencsétlenségre és dicsőségre vonatkozó

jövendőléseik részben már írásba lehettek foglalva. Ez idő-tájban (600. Kr. e.) egyes történetirók, kik maguk is a profétai osztályhoz tartoztak, már fáradozhattak volt a mult hagyományainak összeállításában, — vegyítve azt természetfölötti legendákkal s a Jehova intéseivel. E legendák és idő-jegyzetek lettek ama források, melyekből a Mózes öt könyvében, a Józsué, Birák, Sámuel és Királyok könyveiben olvasható dolgok s történetek később összeirattak. Ez idő-tájban szájról-szájra járhattak ama bölcs mondások és erkölcsi elvek, melyek később a Példabeszédek könyvében gyűjtettek össze. Ez idő-tájban költők már énekeltek zsoltárokat, melyek később a templomi ének-könyvbe mentek át; s a vallásos és társadalmi szokások és szertartások is már határozottabb formákba kezdetek indulni. Szóval, az irodalmi korszak már javában előállott; — és mégis, 600 körül Kr. e., a héber Bibliának még 200 évig kellett várnia a megszületésre.

A nép most fogságra hurczoltatott a keleti pusztán túl fekvő ama tartományba, honnan — a hagyomány szerint — az ősök több mint ezer évvel azelőtt kivándoroltak volt. Mi történt velök Babyloniában? — A fogság az irodalmi hajlamot és tevékenységet nemhogy csökkentette volna, hanem inkább növelte és erősítette. Kényszer-nyugalmukban a száműzettek elmélkedőkké és tanulmányozókká lettek. Foglyok voltak testileg, de szabadok lelkileg, mert övék volt a minden fogolylyal közös szabadság, t. i. a visszapillantás, az önmagába-tekintés és az előre-tekintés szabadsága. A visszapillantás a nemzet multjának újabb történelmeiben s a már megirt följegyzések javításában és bővítésében nyert kifejezést; s valószínű, hogy a Birák, Sámuel és Királyok könyvei nagy-részben már akkor megnyerték a mostani alakjokat. — Az önmagába-tekintés amaz új zsoltárokból nyilatkozott, melyekben itt és amott a balsors által okozott keserüséggel, de gyakrabban a megszabadulás utáni mély sohajtozással s a

vallomás és megbánás kiáltásaival találkozunk. Az előretékin-
tés ama lelkes jövendölésekben tűnik elénk, melyek a meg-
szabadított Jeruzsálemről s egy megtisztított nemzetről szóla-
nak, melyet az ő Jehovája ismét boldoggá tesz. — A fogság-
ban szerzett tapasztalás, — mint ez az egyéni életben is tör-
ténni szokott — a nemzet erkölcsi és lelki életének érlelődő
korszaka gyanánt tekinthető. Jeremiás, Ezekiél és Ezsaiás. —
ezek hárman e korszak nagy profétái. Jeremiás az elsötétülés
profétája, midőn a nép keserü bánatba merült; Ezekiél az éj-
fél profétája, ki azonban a felhajnalodás felől is álmodik;
Ezsaiás (az, a ki a róla nevezett könyv utóbbi felét írta) a su-
gárzó remény profétája a fogság bevégződése alkalmából. —
És mégis, a fogság végén a »Biblia« még nem volt meg;
csak *könyvek* voltak, — a fejlődő nemzeti irodalom könyvei.

Az Ó-Testamentum, a mint »Szent-Irattá« változik.

A Bibliának, mint ilyennek, születése most már közele-
dőben volt. 450 körül (Krisztus előtt) egy bizonyos ember
tért vissza Babylonból Jeruzsálembe, hogy csatlakozzék a
honfiaknak ama csoportjához, a kik a pusztán át haza siettek
volt azonnal, mihelyt erre engedélyt nyertek. Ez az ember
»Ezra (Esdrás), — az irnok«, vagy író volt. Ő a nép számára
— úgy látszik — egy irott alkotmányt hozott magával, melyet
(s ezt jól jegyezzük meg) »a Mózes törvényének« nevezett. A
vizi-kapu mellett megállva, — mint mondják — naponként
olvasta azt a figyelő hallgatóknak. Ez felbuzdította őket, lel-
ket öntött az elpusztult haza fiaiba; ezek végül esküvel fogad-
ták, hogy magukévá teszik és megőrzik e törvényt; szövet-
ségre léptek egymással és Jehovával. Ez volt a nemzet máso-
dik születésének pillanata, habár ők ezt akkor nem tudták.

Izrael mint politikai hatalom már meghalt volt; most kezdődött a valódi Judaizmus, mint egyház. E naptól kezdve a »törvény« lett a nemzet életének irányadója és alakítója. A fogság előtt a nép fél-bálványozó volt; Esdrástól s az előtte kötött szövetségtől kezdve Izrael fiai a Jehova puritánjaivá (tisztá és szigorú imádóivá) lettek, nem ismerve más istent, csakis őt, ki képben és látható formákban nem alakítható. A bálványozás régi elemei már Babyloniában leszűrődtek és elenyésztek volt, s csak a tiszta Jehova-elem maradt fenn, hogy újjá szülje a nemzetet. — Jól jegyezzük meg az Esdrás föllépésének időpontját, a 444-ik évet Kr. e., mert ez az igazi Judaizmus kezdete.

Mi volt ez az ugynevezett »Mózes törvénye,« melyet Esdrás magával hozott? — Az, lényegileg s alapjában, a mai Pentateuch volt, vagyis Bibliánk első öt könyve, melyeket »Mózes öt Könyvének« nevezünk, — tartalmazva: a teremtés, az éden, a viz-özön és Babel történeteit, a nemzeti ősök legendáit, az Egyiptomból való csodálatos menekülést, s végül — hosszadalmas részletezésben — a papi törvényt és szertartási szabályzatot. Vagy ez volt az, vagy pedig tán csak a papi törvény és szertartási szabályzat, melyhez a többi részeket Esdrás követői csakhamar hozzá csatolták. Tényleg sokan működtek volt a szerkesztésben; de a korábbi adalékokat csak most rendezték, osztályozták, javították és csatolták egygyé; — s a teljes munkát a nemzet nagy hősének, Mózesnek, neve alá helyezték. Neveit a tényleges szerzőknek vagy íróknak — kik sokan lehettek — senki sem tudta s nem is törődött ezzel senki; de tudták s érezték, hogy egy hatalmas név a gyűjteménynek kellő tekintélyt ad. Az irodalmi kritika akkor még nem kezdődött el, a hiszékenység pedig határtalan volt. És így, a kérdés: »Ki írta?« — maga felelt meg magának. Ki írta volna más, mint Mózes, a nagy törvényadó?! S ki adta Mózesnek? — A hatalmas Jehova a Sinai hegyén. Mi természetesebb ennél, — — valjon nem valának e ők az Isten

»választott népe?!« A Mózes törvénye egyenesen az égből jött, — mondák s hitték. Ebben a hitben, mely által az emberi beszéd és szó »Isten szavává« lett, kezdődött a héber »Biblia« tényleges megszületése, — mintegy 400 körül Kr. e.

»Kezdődött a tényleges megszületés,« mint mondók, — mert ez ideig még csak az öt első könyv, vagyis a nemzet legrégebbi hagyományai és törvénye lettek így felmagasztalva. — Mi történt tovább? — Tovább, a profétai és történelmi könyvek mentek át ugyanezen átváltozáson. Új proféta többé nem hirdetett igazságosságot a város kapui előtt. A proféták helyébe mostmár az irnokok, irástudók, gyűjtők és kiadók léptek. Mivelhogy a törvény már nagyon szentté lett arra, hogy azt tovább is javíthassák és bővíthessék: ez irástudók mostmár a régi proféták könyveinek összegyűjtésére és kiadására fordították idejüket és erejüket. E profétai könyveket, valamint a történelmieket is, csakhamar szenteknek kezdték tekinteni, — — mert hiszen azok a Jehovának az ő népével való elbánásáról szóltak. Egyetlenegy száz év, úgy látszik, elegendő volt; és így 300 körül (Kr. e.) e könyvek is »Iráttá« emelkedtek, — nem oly szentté, mint a *törvény*, de mégis »Isten szavává.« — Így jött létre a Bibliának egy új, második része.

De az irodalomnak egy része, mint ilyen, még fennállott. Ide számítandók: a nép hymnusai; bölcsesség könyvei vagyis közmondásai, példabeszédei s bölcsészeti költeményei; s némely újonan irt történelmi munka. E három téren a teremtés és termelés még folyamatban volt, s most a papság vitte a legfőbb szerepet. A történelmet, például, a papok a régiből újra-irták, bővítették s változtatták, — és pedig a papi osztály érdekében. Munkájokat a Krónikák könyveiben birjuk. — A régi zsoltárokhoz most sok új adatott hozzá; az Esdrás utáni kétszáz év a templomi költészet virágzó időszaka volt; Bibliánk zsoltár-könyve rohamosan növekedett. Általában szólva, azt

mondhatjuk, hogy az Ó-Testamentum zsoltár-irással végződött; ámbar a Daniel könyve, mely 165 körül (Kr. e.) iratott, volt az utolsó egész könyvecske.

Valjon ez utóbbi iratok vagy inkább szerkesztmények megállították-e a megdicsőítés vagy megszentetés folyamatát? — Nem; csak *lassították*. Az irodalomnak ezen harmadik része is az elébbi részek közé felmagasztaltatott, s mint »Szent-Irat« — habár az utolsó helyen — megkoronáztatott. — Az új könyvek közül némelyek könnyebben nyerték meg a »szent« koronát, mint mások. A Salamon éneke (Énekek éneke), az Eszther és a Predikátor könyvei felett sokáig haboztak és kétségeskedtek, — mert nagyönis világiásoknak tüntek fel. De végre ezek is bejutottak; a szent lajstrom bezáródott, s a Biblia-csinálás a héberek között véget ért. — Az utóbb említett három-négy könyv megkoronáztatásának ügye csak a keresztény időszámítás kezdetén döntetett el véglegesen; de ezektől eltekintve, azt mondhatjuk, hogy Ó-Testamentumunk, mint »szent-irat,« a Krisztus előtti évszázban nyerte meg átalakulásának végleges befejezését. A kettős folyamat, t. i. az irodalmi megiratás és a »szent irattá« dicsőülés folyamata mintegy tizenkét-száz évet igényelt.

Hogy az összes héber irodalom így szentesült volna, azt természetesen nem állítjuk. Vannak célzások oly könyvekre, melyek a gyűjteményből kihagyattak s csak lényegesebb részeik vétettek fel. A későbbi keletű ugy-nevezett »Apokrif« könyveknek sem sikerült bejutniok; mások még ez utóbbiak sorából is kiestek. — Ó-Testamentumunk tehát — ép úgy mint bármely más régi irodalom — nem egyéb mint »a túl-élő könyvek könyve.« Az az elv, hogy a legalkalmasabbak túléljék a többieket, — itt is érvényesült.

Ez a héber Biblia születésének története lehető rövidséggel előadva. Alig szükség mondanunk, hogy ez előadásunkban korunk legkiválóbb és leggondosabb tudósait követtük, —

milyenek Kuenen, Wellhausen és Robertson Smith, továbbá az Encyclopedia Britannica illető irói. Ezek nem orthodoxok, az igaz; de sokat tettek s tesznek arra nézve, hogy az orthodox tudósok is a saját véleményüket és felfogásukat ily irányba változtassák, — a mint ezt Németország, Anglia és Amerika evangéliumi egyházai igazolják.

b) Az Új-Testamentum, mint keresztény irodalom, előállása.

A Keresztény Biblia, vagyis az Új-Testamentum szintén hasonló születési folyamatot mutat fel, — csak hogy jóval kevesebb idő alatt. — Hogy rövidek legyünk, tegyük fel a kérdést: Hol volt az Új-Testamentum Jézus halálakor, vagyis a 30-adik év körül (Krisztus után)? — Felelet: a tanítványok emlékezetében, mint Mesterük mondásai és példázatai. — Hol volt az Új-Testamentum Jeruzsálem pusztulásakor, vagyis 70-ben Kr. után? — Felelet: ama hat vagy nyolcz levélben, melyeket Pál apostol irt ama kicsiny gyülekezetekhez, melyek kedvelték őt s érte leveleit is; továbbá a Jakab levelében és valószínűleg a »Zsidókhöz« irt levélben, s végül, részben — de csakis részben — a Messiási harag és remény ama költeményében, melyet a Mennyei Jelenések könyvének nevezünk. Ez idő tájban már voltak írott följegyzések Jézus felől, — tán a Márk vagy Máté-féle, vagy inkább ezeknek valamely korábbi alakja. — És hol volt az Új-Testamentum egy nemzedékkal később, tehát 100-ban Kr. után? — Máté, Márk, Lukács és az Apostolok Cselekedetei már megvoltak ugyan, de mostani teljesebb alakjokat még aligha megnyerték volt. — Hát 125-ben Kr. után? — Ekkor már minden készen volt, kivéve: a János három kis levelét, a Péter második levelét, és — s ez egy nagy kivétel — az ugynevezett »János evangéliumát.« Jézusnak, az eszményie-

sitett Jézusnak mint Isten igéje testesítőjének, annak a titokzatos lénynek, mivé a zsidó keresztények Messiását a görög elme formálta — — ennek a Jézusnak emez Új Élete (t. i. a János evangéliuma) 125-ben még nem született volt meg. 150 körül már valószínűleg meg volt, de még nem ismerték s nem idézték, mint Jézusnak többi életiratait. — 20 évvel később, 170 körül (Kr. u.), született meg — mint vélik — a Bibliának utolsó szülöttje, s a keresztelésnél »Péter második Levele« nevet nyert.

Az Új-Testamentum, a mint »Szent Irattá« változik.

Ez ideig mindezen keresztény könyvek egyszerűen irodalmi könyvek voltak, nem »Biblia«. Az első keresztényeknek nem volt más bibliájok, mint a zsidóknak, kik között első gyülekezeteik alakultak, — t. i. az Ó-Testamentum. Ez volt az egyetlen »Irat«, az egyetlen »Isten szava« vagy »igéje;« habár az új keresztény könyveket is olvasták a gyülekezetekben. A János és Péter elkésett könyvei megjelenésekor az átalakulás vagy megszentelés már kezdetét vette. A második évszázad immár vége felé közeledett. Alacsony származása s üldöztetése daczára is, az ifjú egyház rohamosan növekedett s gyarapodott. Eljött az ideje, hogy szervezze s tömörítse magát; s különösen, hogy védekezzék amaz ellen-véleményüekkel szemben, kik a saját kebelében álltak elé. Ezek a belső eretnekek, a gnostikusok, veszedelmesebbek voltak, mint a külső üldözők, — mert szorgalmasan gyártották az evangéliumokat és leveleket, hogy tanáikat igazolják. Szükség volt tehát egy hiteles lajstromára az eredeti könyveknek, melyekre aztán az egyház mint »Canon«-ra vagyis a hit szabályozó könyveire hivatkozhatott. E szükségből indult meg az irodalom mennybemenetele, megszentelése. Mindazon iratok, melyek maguknak valamely

czimen apostoli szerzőséget vagy apostoli szentesítést igényelhettek, csakhamar útba indultak a »Szent-Irat« felé. Bizonytalan hagyományok s képzeletbeli okok és érvek is elegendők voltak az apostoli szerzőség igazolására, vagy inkább elhívésére. A tanítványok már jóval azelőtt meghaltak volt; de azért a második évszázban több új könyv jelent meg az ő nevök alatt. A modern kritikusoknak sok második évszázbeli határozattal kell leszámítolnokiok. Sőt akkor is hosszasan lebegett gyanú és kétségeskedés némely könyvek felett, melyeket végül elfogadtak; mialatt másokat, melyek pedig a gyülekezetekben olvastatni szoktak s így a Biblia-jelöltségre igényt tartottak, végül elvetettek. Három hires egyházi atya, kik a második évszáz vége felé éltek, névleg Irenaeus, Tertullian és Alexandriai Kelemen sokat bajoskodtak a Canon tartalmának megállapításával. Még két évszáz járt le; a tisztelet (a könyvek iránt) folyton emelkedett; mignem a 4-ik évszáz végén, egyházi zsinatok szavazatai folytán a könyvek száma és sorrendje megállapítottván, a Canon (az Új-Testamentum) a mai alakjában bezáródott. — Az előadottakat röviden így fejezhetjük ki: az Új-Testamentumnak mint irodalomnak megszületési korszaka a Krisztus halála után 150 évig tartott, s még 200 év kellett mig Bibliává született.

Ennyit mondhatunk két Testamentumunk első (irodalmi) korszakáról, s ennyit a második vagyis a felmagasztaltatás korszakáról, mialatt t. i. »Szent-Irattá,« Szent »Bibliává« (tehát »Könyvek«-ből a »Könyvvé«) változott. — A mit így a saját Bibliánkról mondánk, ugyanazt mondhatjuk a világ többi Bibliáiról is; de ezekre kiterjedni időnk s terünk nem engedi.

II. Az átalakult vagy megszentült Biblia, mint „Kijelentés,” vagy „Isten igéje.”

második vagyis a tulajdonképeni Bibliai korszak történetét előadni nem kellemes. Nem, mert — akaratlanul is — zord kézzel érintjük apáink és felebarátaink hitét s tán a saját korábbi hitünket is. Mikor egy irodalom Bibliává lesz: bálványnyá lesz. Ezzé kell lennie — szolgáljon bár jóra avagy rosza — hogyha egyszer betű szerint »Isten Igéje« lett. »Szolgáljon bár jóra avagy rosza« — mondók, — mert egy szent dolognak, egy szent Bibliának már maga a tisztelése is a világban nagyon sok jót tehet, de tehet rosszat is. A csufolódó ember viselkedése gyakran károsabb és rosszabb az észre és szivre nézve, mint a bálványozó viselkedése. Ha kevés józan érzék kell a bálványozáshoz, — néha sokkal kevesebb kell a bálvány kigunyolásához. Elvégre is, bizonyos határig és tekintetben mindannyian bálványozók vagyunk, csak hogy más meg más bálvány előtt hajlunk meg. Kevés rationalista van, a kinek ne lenne egy vagy más jelképe, mely segíti őt a tisztelésben ; s kevés, a ki olykor-olykor az eszközt és czélt össze ne tévesztené s ne magát a bálványt imádná a helyett, hogy egyszerüen azon át imádkoznék. Ezt tenni annyi, mint bálványozó lenni.

A kereszténységnek a Szent-Könyv iránti közös magatartását, legalább eddigelé, »bálványozásnak« szokták nevezni;

s e szó ma is sok helyt alkalmazható. Az Isten igéje gyanánt tekintett Biblia előtt a lélek és a gondolat szükségkép leborul s földig alázkodik. Ha az örök büntetés vagy kárhozat felől egy Calvinistával vitatkozunk: az ő főtürekvése az, hogy kitalálja a bibliai görög »aionios« (örökkétartó) szónak a valódi jelentését. Szerinte, e szó jelentése dönti el az egész óriási kérdést. — A püspöki egyház tagjaival szemben a katolikus ez egyetlen (szójátékszerű) mondatra figyelmeztet: »te Péter vagy, s ezen a kősziklán épitem fel az én anyaszentegyházamat,« — ezt a néhány szót tünteti fel, mint szegletkövet, melyen a r. kath. egyház nagy igényei nyugosznak. — A többi egyházaknak ugynevezet eretnekei is s ezeknek támadói is a bibliai szavakra és mondatokra hivatkozva védekeznek és támadnak; mert mindenik egyház hitformája a Biblia szavain alapszik s mindenikre nézve a Biblia a végső menedék, a legfelsőbb forum, melyhez fölebbezni lehet. — Olykor-olykor valamely buzgó barátunk, mialatt az élet és halál mélységes problémája felett beszélgetünk, hirtelen csak valamelyik bibliai verssel lep meg, s ajánlja azt, mint a szent keresztnek egy szilánkját, mely kételkedésünket eloszlatja, tudatlanságunkat megszünteti. — Egy barátom, ki azóta valószínűleg püspök lett, egyszer előttem határozottan kijelentette, hogy ha elfogadná, hogy a János-féle evangelium valóban 150 évvel Kr. után iratott: hitének egész szerkezete azonnal összeomlanék. Egy másik így ír: »Urunk csodás születése s valóságos testi föltámadása felőli hitünket elveszíteni annyi, mint elveszíteni minden örömünket és békénket s egy boldog örökkévalóság iránt ápolt minden reményünket s biztosítékunkat.« Egy másik kiváló tudós a Sámson hőstettei egyikéről azt mondja, hogy nem szólhatunk semmit ellene, mert Sámson »istenileg megbizott« ember volt; de ha más valaki hajtana végre ily tettet: megérdemelné, hogy felakasszák,« — mikor egy kegyes tudós így beszél: egy bálvány előtt

térdepel. — A Biblia betüjének ilyen imádása uralkodott a kereszténységben évszázak folyama alatt s uralkodik sok helyt ma is; ez pedig nem egyéb, mint bálványozás.

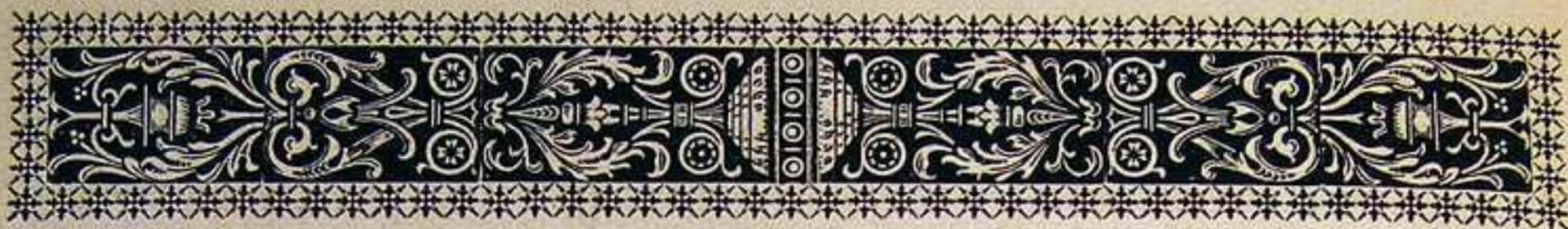
A Biblia-imádás három fokozata.

A kereszténységben a biblia-imádásnak három fokozatával találkozunk, s ezek közül első: az evangelumi protestáns, második: a római katolikus, harmadik: a félig-meddig racionalista. A megalázkodás és térdre-borulás sorrendje szerint osztályoztam; mert nem a katolikus, hanem a protestáns az, ki a Bibliával szemben a legmegalázkodóbban viselkedik. A katolikusnak van egy más bálványa, mely leborulást követel, — s ez az ő *egyháza*. Neki a biblia csak talapzat a másikhoz, az egyházhoz, mely láthatólag testesül a papban, a püspökben, és a pápában, ki mint Isten helyettese mindig jelen van, hogy kihirdesse s magyarázza saját akaratát; és így az ihletés és kijelentés — bár egy csatornán át — de mégis folytonos, s nem áll összegyűjtve egy régi viz-medenczében. — Az Isten írott igéje tehát sohasem volt s ma sem *az* a katolikusra nézve, a mivé lett a protestánsokra nézve az elszakadás után a 16-ik században. Sőt akkor is, magok közt a reformátorok közt is a józan és szabad gondolkozás meg lehetős szerepet játszott. Luther, például, a Jakab levelét szalma-levelnek nevezte; a Jelenések könyvét csak nehezen csatolta fordításához, s elismerte, hogy a Biblia egyes könyveiben vannak eltérések, tévedések, s hogy van és lehet ihletés a Biblián kívül is. — De egy kissé később, a mikor a Jézsuiták az elvesztett talaj visszaszerzésére felléptek: a protestánsok érezték, hogy hitöknek egy erős sziklára, egy áthatolhatlan kővárra van szüksége, a hová menekülhetnek s magukat védelmezhetik; — így vonultak csakhamar be a Biblia csalhatatlan-

sága tanának várába. A Biblia teljesleges ihletettséget állították fel Róma egyházi csalhatatlanságával szemben, s jelszavuk lett, hogy »a Biblia, csupán a Biblia a reformált egyházak vallása.« E hit csak a 17-ik században nyert végleges formát és elfogadtatást, s aztán szoros következetességgel s oktanulással alkalmaztatott. Nemcsak az igazságok, az eszmék és események, hanem a szavak is; nemcsak a szavak, hanem a héber hangzó-pontok és írásjelek is — a tulzók szerint — a Szent-Lélek által ihlettettek. Az írók csak a Szent-Lélek irnokai voltak; sőt, nem is annyira irnokai, mint inkább író-tollai. Hát valjon az Új-Testamentum görög-nyelvének szóköti tévedéseire s barbarizmusára a Szent-Lélek leszállott-e? E kérdésre némelyek igennel feleltek; mások kitértek előle, a mennyiben vagy a használt görögnyelvnek classicus tisztaságát vitatták, vagy pedig azt állították, hogy a mi a görög fülnek barbarizmus lehetett, az nem szükségkép volt barbár a Szent-Lélek füleinek. — Ez a biblia-imádás ma már nem létezik. Az illető egyházaknak kiválóbb tudósai is megengedik a Biblia tévedhetését és csalatkozhatóságát a lényegtelen dolgokban. Egyik kitűnő tanárunk egy nagy gyülekezet előtt a napokban így szólt: »A Kritikusok megegyeznek abban, hogy a Bibliának ama felfogása, a melyben mi növekedtünk s mely nemzedékeken át fennállott, ma már tarthatatlan.«

A félig-meddig rationalista (kinek egyháza lehet: unitárius, universalista, »széles« püspöki, vagy szabadelvű orthodox) egészen különböző magatartást mutat. A Biblia olvasásánál bizonyos mértékig alkalmazza az ésszt; a saját érzéke s józan esze szerint először elválasztja a bővebben ihletett részeket a kevésbé ihletettektől; azután megállapítja az ihletett részek jelentését. A kijelentést addig a pontig észszerüsíti, a mig érzi, hogy most már elfogadhatja; mert Isten szavának legalább is oly bölcsnek kell lennie, mint az emberek szavainak. — Buddha országában, néhány nemzedékekkel az ő halála után, egy nagy

tanács ült össze, hogy elhatározza, melyek legyenek a Buddha eredeti tanításai ama sokak között, melyeket mind tőle eredet-teknek tartottak. A tanács bölcsen és helyesen kimondotta, hogy nem kell Buddha szava gyanánt fogadni semmit, a mi a józan észszel meg nem egyezik! — Ezt teszi nagyon sok jó keresztény is napjainkban. Szabadon elismerni, hogy egyik vagy másik mondás — bár meglehet Buddha szava vagyis bibliai mondás, — de mert a józan észszel és az erkölcsi érzéssel ellenkezik, tehát a kellő tekintélyt nélkülözi — — ez az a lépés, melyet a racionalizmusnak meg kell tennie, de a melyre nincs mindenki elkészülve. Ellenkezőleg, a mi félig-meddig rationalistáink inkább visszafelé lépni hajlandók. Olyanok ők, mint egy másik tiszteletreméltó gyűlés tagjai, Róma senátorai voltak, mikor Alarik a kapukon kívül tábort ütött, s a város elfoglaltatása kikerülhetetlennek látszott. Már csaknem három nemzedék tünt le, mióta a keresztény vallás a birodalomnak állam-vallása lett; s egy nemzedék, a mióta a Győzelem istennőjének a szobra a Capitoliumból elmozdított s mióta császári parancsra az utolsó pogány templom is bezáratott. S mégis, mikor Alarik és katonái a várost körülvették, a senátorok — nem tudván magukon mikép segíteni — tanácsot kértek, . . . s valjon kitől? Az etruriai jósoktól, az elitelt régi vallás oráculumaitól. Csak félig-keresztény lelkükhöz eny nyire oda volt tapadva még mindig a régi babona! — Így áll a dolog a mi félig-meddig rationalistáinkkal is. A bibliája iránti tisztelete közben a tegnapi és a mai nap között él; nem imádja a betűt, mint korábban, de mindig kész meghajolni egy jó erős bibliai szöveg előtt. Mikor a kételkedés vad Gótjai erősen szoritják, mikor a tudomány valamelyik Alarikja egy erőteljes cikket ír: akkor ez a félig-meddig rationalista — ha nem is önmagáért, de a nagy világ kedvéért — ismét ott térdepel s áldoz valamelyik bibliai mondat előtt, épen ugy mint régen.

A biblia visszatérése az irodalomba.

„Történelmi kritika.“

Hogy a nép közérzülete s józan esze és a tudósok történelmi kritikája útján a biblia miként változott s változik ismét vissza Szent-Iratból irodalommmá — — ezt fokozatosan fel nem mutathatjuk. Röviden tehát csak azt kérdezzük: mi az eredménye — már eddig is — e visszaváltozásnak vagy visszatérésnek? Mi lesz a Biblia a teljesebb visszatérés után, vagyis a mint azt a huszadik évszáz tekinteni fogja? — A visszatérés már 200 év óta folyik, de e folyamat nagyobb része a mi 19-ik évszázunkra esik; még épenséggel nincs vége; sőt a keresztény egyházak többségére nézve még csak most kezdődik.

Az új vizsgálódó és nyomozó eszközt, az ugynevezett történelmi kritikát csak mintegy száz év óta alkalmazzák mindenik régi történelemre és irodalomra, -- és pedig bámulatos eredménnyel. Ez eszköz használása folytán ma többet és biztosabbat tudunk a görög történelemből, mint tudott Plató, a tudós görög; többet a római történelemből, mint tudott Ciceró, a tudós római; többet a hindú vallások felől, mint a benszült követők; többet a héber történelem és vallás felől, mint azok, kik az Ó-Testamentum könyveit Kr. előtt 300 évvel összegyűjtötték. Azt, a mi ez eszköz segélyével fölfedeztetett, meglehetősen találóan hasonlíthatjuk össze a geologusok által

— ugyancsak a jelen évszázban — a föld történelméről szerzett ismerettel. A szó »rétegek« ép úgy alkalmazható a régi irodalomra, mint a régi sziklákra vagy kőzetekre. Minden régi bibliában megtalálhatók az értelmi letéteknek (településeknek) nemcsak egymásra boruló rétegei, hanem átalakulásai, föl-emelkedései, rendezetlenségei és elvegyülései is ép úgy mint (a földéi) a geológiában. A vizsgálódás eredményei egymáshoz nagyon hasonlóak. A geologia útján megtanuljuk, hogy a föld miként jött létre s az állati élet folyamata mily sorrendben halad; a másiktól (a történelmi kritikából) megtanuljuk, hogy miként jött létre ez vagy amaz irodalom, minő irányt követ az eszmék és események folyamata, mi a hitrege, mi a legenda, mi a csupán valószínű és mi a bebizonyított tény.

Az öt réteg a bibliában.

A felhozott összehasonlítás alapján indulva, Bibliánkban (az Ó- és Új-Testamentumot együtt véve) öt egymásra következő réteget találunk s ezek a következők: 1., a legrégebbi töredékek kora, — ama töredékeké tudniillik, melyek mint kövületek fordulnak elé a későbbi könyvekben; 2., a prófétai irás kora (800-tól 500-ig Kr. e.), mely magában foglalja az Ó-Testamentum történelmeit és proféciáit; 3., a papi irás kora (500—200 Kr. e.), melybe tartozik a nemzeti törvény és a zsoltárok legnagyobb része; 4., az apotalyptikus és szemlélődő irás kora (200-tól lefelé), mely hátrahagyta látomásait a Daniel-fajta könyvekben, s bölcsességét néhány »apokrif« iratban; és 5., az evangeliumi és levél-irás kora, fél-zsidó s fél-görög kor (50—175-ig Kr. u.) — A könyvek sorrendje Bibliánkban időrend tekintetében nagyon is félrevezető. Az Ó-Testamentum végére sorozott prófétai könyvek általában az ugynevezett Mózes könyvei előtt irattak; az Új-Testamentum főbb levelei

szintén megelőzik — időben — az evangéliumokat. — Ha valaki azt kérdezi, hogy melyik a legelső irat, vagyis a legelső tényező a Biblia rétegeiben? — — válaszunk ez: »a tizparancsolat« némileg egyszerűbb formában, — habár természetesen még ez alatt is a korábbi hagyományok fekszenek. — És mi a legutolsó vagy legmagasabban fekvő dolog a rétegekben? — Felelet: a Péter második levele, mint már elébb említettük. Az idő pedig a legelsőtől a legutolsóig, a legelsőbbtől a legfelsőbbig 1500 év.

A részletek, melyeket itt néhány sorban előadtunk, a tudósok erős föltevésein alapulnak, s maguk a tudósok sem követelik, hogy az általuk eddigelé elért eredményeket most még végleges és biztos megállapításoknak tekintsük. Mindazonáltal eljött már az idő, midőn Bibliánkat a részek és szerzők lehetőleg igaz sor- és idő-rendje szerint nyomathatjuk. Ezt tényleg már meg is kísérelte, a theologiai iskolák számára, néhány tanár, kik a püspöki egyházhhoz tartoznak. E tény eléggé mutatja a gondolkozás megváltozását. Az ily újrendezések sokkal többet fognak tenni a Biblia természetének és jelentőségének megvilágítására, mint akárhány commentár (magyarázat). — »Lehetőleg igaz« sor- és idő-rendet említettünk, — s méltán, mert a »történelmi Kritika« még új eszköz, az emberek kezeiben, s így annak használása közben tévedések történhetnek. Sok oly bibliai kérdés van, melyekre a Mesterek teljesen különböző feleleteket adnak. De a legjobb mesterek is, mint a tudománynak minden igaz munkásai, készséggel megvallják, hogy ők is e téren még csak gyakornokok, s ép ezért a mélyebb vizsgálódás világosságában örömmel javítják ki a saját véleményeiket.

A Biblia tartalma,

Mi a Biblia tartalma, a mint azt a huszadik század tekinteni és olvasni fogja? — A huszadik században ezt fogják mondani: Ez a Biblia nem egy könyv, hanem könyvek gyűjteménye, kis könyvtár. Tartalmaz legendákat, melyekben a héberek a világ kezdete és az ember eredete felőli felfogásukat s véleményüket előadták és megörökítették. Tartalmaz történelmi részleteket. Tartalmaz genealogiákat és biografiákat. Tartalmazza a nemzet törvény-könyvét és vallási szertartásait. Tartalmaz beszédeket és intő iratokat. Tartalmazza a nemzeti példabeszédek gyűjteményét. Tartalmaz sok költészetet, himnuszo-
kat, hadi énekeket, szerelmi dalokat s nemzeti ódákat. Tartalmaz egy vagy két drámát, két-három beszélykét, és néhány védő-iratot és mesét. Tartalmaz tan-értekezéseket, s tanácsadó és vigasztaló leveleket. — Ez a Biblia tartalma; ez nyomattatik ki újra meg újra pár száz nyelven s ezer meg ezer kiadásban. Ez a régi héber és az első keresztény irodalom. Csak át kell tekintenünk a könyveket, hogy észrevegyük a tartalom említett különféleségét. — A Mózes első és második könyvében, a Józsué, a Birák, a Sámuel, a Királyok, a Krónikák, s az Ezdrás és Nehémiás könyveiben megtaláljuk a kis nemzet hagyományait és évkönyveit; s ezekben vannak megőrizve a genealogiák is. Az Új-Testamentumban az Evangéliumok és az Apostolok Cselekedetei szintén ugyanezt a szolgálatot teszik. A törvénykönyveket és istentiszteleti szabályzatokat a Mózes 2-ik, 3-ik, 4-ik és 5-ik könyveiben kell keresnünk. Beszédekért, népszónoklatokért és ódákért az Ezsaiás, Jeremiás, Ezékiél és a 12 kisebb proféta könyveihez kell fordulnunk. A Példabeszédek könyve megfelel nevének; a Zsoltárok könyve szintugy; — de csak is azok, kik mélyebben belepillantanak, veszik észre a Zsoltárokban az érzelmek sokféle árnyalatait s

a prófétákban az öröm és kétségbeesés erőteljes kifejezéseit. Szerelmi dal az Énekek-Énekében, — harczidal pedig több helyt található. A Jób könyve egy komoly drámához hasonlít, s valószínűleg a nemzeti szerencsétlenségre czéloz. A Predikátor a nagy-világi embernek az életről való nézetét adja elénk, — a jelen: hiábavalóság, a mult: keserü emlékezet, a jövő: bizonytalanság; csak az Isten létezik s az élet egy reménytelen rejtély az ő uralkodása alatt. — Ruth, Eszther, Jonás — történelmi beszélykének nevezhetők; ezekben s némely apokrif könyvekben az »Arab Regékhez« hasonló dolgok olvashatók. Az Új-Testamentum parabolái (példázatai) a mesék általános osztályához tartoznak. A Pál, Péter, János stb. Levelei a hit-tanra és a helyes életmódra vonatkozó levelek.

A Biblia szerzői.

Áttérve futólag egy másik kérdésre: kik voltak a Biblia valódi szerzői vagy irói? — erre a huszadik század rövid feleletet fog adni. Az iratok legnagyobb részéről soha senki sem tudta, hogy kik a szerzői, s nem is fogja tudni senki soha. A Biblia (a szerzőkre nézve) legnagyobb részben *névtelen*, sőt ál-nevű, — vagyis a szerző tévesen vagy hamisan van megnevezve. Nagyon sok könyv oly szerzőknek áll a neve alatt, kik azok megírásában ép úgy nem vettek részt, mint akár-melyikünk. A történelmi kritika legbiztosabb fölfedezéseinek egyike az, hogy a helytelenül állított szerzőség: az Ó- és Új-Testamentum alap-jellemvonása. Mig e tényt el nem ismerjük, addig a bibliai ösvényeken nemcsak hogy vezető vagy jelző-táblák nélkül járunk, hanem — a mi veszélyesebb — csaknem minden fordulatnál téves útmutatókra találunk. Ez a jellemvonás, (t. i. a helytelenül állított szerzőség) nem szoritkozik csupán a héber irodalomra; megtaláljuk ezt a világ többi

Bibliáiban is, — s nem is csak a bibliákban, hanem minden régi irodalomban. Egy kevés kegyes csalásra a kezdetben valószínűleg nem is volt szükség; az általános pontatlanság és hiszékenység, a hagyományban s egy-egy nagy név tekintélyében való könnyű megbízás — az akkori viszonyok tekintetbe-vétele mellett — mentségéül szolgálhatnak amaz eljárásnak, a melyet mi ma — a sajtó, a szerzői jog és a kritika napjaiban — határozottan tisztességtelennek tartanánk. Fennebb már említettük, hogy több századnak törvény-alkotói tevékenysége miként csoportosult — mintegy önkéntelenül — egy nagy név körül, miként vitetett vissza Mózesre, ki (1300 körül Kr. e.) a nemzet törvényhozóinak élén állott. Az ugynevezett Mózes Könyveiben a szerzőségnek legalább is három rétegét fedezhetjük fel, melyek — mint vélik — 750, 620 és 450 körül keletkeztek (Kr. e.) Ép így központosított a századok alatt irt zsoltárok jó nagy része a nagy király, Dávid, neve alatt, a ki a multban a nemzeti bárdok (énekesek, költők) élén állott. A tudósok fölismerik a szegélyeket, melyek jelzik, hogy a Zsoltárok könyve öt himnusz-könyvből lett összehozva (összevarrva). Ép így irattak át a több nemzedék alatt előállott s végül több füzetből egy könyvvé összefűzött Példabeszédek is a bölcs király, Salamon, nevére. — Mózes, Dávid, Salamon — e háromnál egy név se volt nagyobb, egy sem birt ezekéhez hasonló tekintéllyel a három téren, t. i. a törvényben, az énekben és az erkölcsi bölcs mondatokban; és így mind a három képviselője és bizományosa lett a nemzeti irodalom egy-egy egész ágazatának vagy osztályának. — Ugyanezt találjuk az Új-Testamentumban is; a könyvek itt is valamelyik régi nagy nevet jelzik szerzőül, — valamelyik apostolt vagy ezeknek barátait, mint Máté, János, Jakab, Péter, Márk, Lukács, Pál. Ezek a hamis jelzőtáblák főbb példái; de így áll a dolog a Biblia többi részével is. A könyvet, mely a babiloni fogság egyik hősének, Dánielnek, a neve alatt áll,

valójában egy hazafi írta a függetlenségi harcz alkalmával, tehát 300 évvel később; de így (a Daniel neve alatt) jobban megfelelt céljának, mert az a gondolat, hogy egy régi vértanu írta, nemhogy csökkentette volna, de sokszorosan fokozta a harczias bátorságot s lelkesülést. — Az ugynevezett Ézsaiás könyvében a legtöbb kritikus két nagy profétát ismer fel, kiket kétszáz év választ el egymástól. — A Zachariás könyve három próféta munkájából van összeállítva, kik hárman kétszáz év folyama alatt éltek és irtak. — E dolgokat ma már az orthodox tudósok is kezdik elismerni s megvallani. S a kérdésre, hogy honnan tudják? — a válasz az, hogy a szövegben szét-szórtan előforduló nevek, célzások, évszámok és összevegyített történeti tények elárulják a tévedést.

A Biblia becse tudományos, történelmi, erkölcs- tani és theologiai tekintetben.

Ha a Biblia majd ismét irodalomná változott, kérjük: mi becse lesz a Bibliának, mint tudománynak, történelemnek, erkölcstannak és theologianak? — Egész könyvtárakat irtak a Bibliáról mint kijelentésről; de ha a Bibliához mint irodalomhoz őszintén és szabadon közeledünk: a megirt könyvtárakra alig lesz szükségünk.

A mi a *tudományos* becsét illeti, — hadd kinozzák mások elméjüket (s nem mi, a kik azt irodalomnak tekintjük) abból a célból, hogy a teremtés bibliai történetét a geológiával, az Éden meséjét az archeológiával, a Babelét a filológiával, az egy-ablakú bárkáét állattani ismereteinkkel, a Jónás tengeri utazását hal-tani ismereteinkkel összeegyeztethessék. A Jézus csodás születése és feltámadása, a víz borrá változása (az ő tekintete által), a kenyerek megsaporodása (az ő szavára), — alig kívánnak magyarázatot azok előtt, kik a physiologiában,

a vegytanban és az erők viszonyában hisznek. Mi egyszerűen azt mondjuk, hogy emez előadások nem egyebek, mint természetes szüleményei az emberi gondolkozásnak abban a korban, a melyben előállottak; s hogy hasonló dolgokkal a többi szent irodalmakban is bőven találkozunk. Ha nem a Bibliában talál-
nók ezeket: bizonyára nem sokat törődnénk azzal, hogy el-
higyjük s tudományunkkal összeegyeztessük; — de mert a
Bibliában vannak — — — mi a különbség? — Semmi; itt
sincs semmi okunk, hogy elhinni és kiegyeztetni próbálgassuk.
Ezek a legendák előnkbe adják azt, a mit ős-atyáink mint
tényt hittek két-három ezer évvel ezelőtt; előnkbe adják az
ők »tudományukat.« De balgaság lenne feladni a saját ismer-
reteinket s ezek helyett elfogadni az övéiket; s nem sokkal
kisebb balgaság: minden áron összhangba hozni akarni az ők
tudományukat a miénkkel s kivetköztetni azt egyszerű jelenté-
séből, — a mint ezt sokan erőszakolni szokták.

A mi a *történelmi* becset illeti, mások dolga s nem a
mienk, elmagyarázni próbálni a sok összeütközést a Mózes
5-ik és 3-ik, a Királyok és a Krónikák könyvei, s a Máté és János
evangeliumai között. — Olvasva mint irodalmat, mi egyszerűen
azt mondjuk, hogy ily ellentmondások kikerülhetlenek oly
történelmekben, melyeket különböző nemzedékekben sőt szá-
zadokban élt emberek irtak össze.

Erkölcstani tekintetben, mi nem vagyunk abban a kény-
szer-helyzetben, hogy Dávidot Isten szive szerinti embernek
tartsuk, vagy hogy a 137-ik zsoltárt dicsőítsük. Nekünk nem
kell igazolgatnunk az Isten kétszinüségét az Egyiptomiak iránt,
vérengző természetét a Canaaniták iránt; vagy ama kegyet-
lenségét, hogy oly teremtményeket teremtett, kiket már
előre örök gyötremre rendelt (ha ugyan e borzalmassága a
Bibliából csakugyan kiolvasható); vagy az erkölcstannak ama
kigúnyolását, mely a helyettesi megváltás tanában rejlik, —
ha ugyan egy ily tan az állati áldozás zsidós tanával ismerős

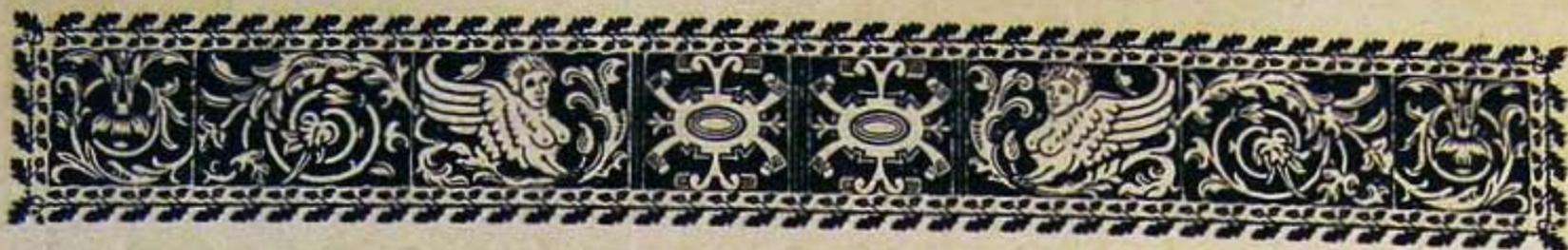
Pál apostol fejében valóban megfogantott. — Ilyen dolgokat olvasva, egyszerűen azt kérdezzük, kell-e kézzelfoghatóbb bizonyíték, mint a kegyetlenségek és erkölcstelenségek, arra, hogy belássuk, hogy a Biblia nem Isten-mondotta kijelentés, hanem emberi irodalom? — Más vallásos vagy nem-vallásos irodalmakban az Istenség nevében végrehajtott rosszért és erkölcstelenért nem tartjuk felelősnek Istenünket. Épen így kell tennünk s gondolkoznunk a Bibliával szemben is. Rab-szolgaság, többnejűség, vérengző háború, orgyilkosság, mértelenségek, a női-nem elnyomása, — mindig védelemre találtak a Bibliában; s ez egészen természetes is, ha meggondoljuk, hogy a Biblia »Így szól az Úr«-ja nem egyéb, mint a lassan és fokként fejlődő héber lelkiismeret szózata.

És, ha a Biblia ismét irodalomká lesz, meg leszünk kímélve egy másik dologtól is, melyet a kijelentés hívőire szoktak erőszakolni. Akkor nem kell *ugyanazt a theológiát* keresnünk s találnunk Mózesnél, a profétáknál, az evangéliumokban, és az apostoli levelekben; sem ugyanazt a Krisztus-tant a profétákban, a három első evangéliumban, Pál leveleiben és a negyedik evangéliumban, — melyek négyen négy különböző tant hirdetnek. — Beszélni szoktak a Biblia egységéről. Igaz; van egysége, — csak hogy ez egység: a növekedés egysége. Ugyanazon egység ez, a melyet feltűntet a rózsabokor áprilban, júniusban és októberben; s melyet feltűntet a gyermek öt éves korában, mikor még egyszerű, tudatlan s ösztönei után hajló, — és ötven éves férfi-korában, a mikor már bölcsőbb, tudatosabb és önbizalmasabb, de azért mégis tudatlan és tökélytelen. — Hogyan lehetne a Biblia theológiája önmagával megegyező s egybehangzó, mikor a kezdetén egy nap-isten imádására céloz, ki ember-áldozattal imádandó; a végén pedig egy mennyei Atyáról szól, ki a bűn önfeláldozását kívánja! ? Hogyan lehetne a Biblia kronológiája önmagával egybehangzó, mikor elébb egy nemzeti nagy hős-királyt ohajt, ki legyőzze

az elnyomót, — később pedig e helyett egy oly királyra vagy Krisztusra megy át, ki Pál szerint Istennek természetfölötti első minisztere, János szerint Isten igéjének vagy szavának megtestesülése!?

A fennebbieket összegezve, — *mi becse van a Bibliának, mint (természet-) tudománynak?* — Épen semmi. — Hát mint *történelemnek?* Annyi, a mennyi más régi évkönyveknek, melyekben hagyomány, legenda, hitrege vegyül a tényekkel; tehát nagybecsü, ha elemeire bontatik és igazoltatik, de e nélkül nem sokat ér. — Hát mint *erkölcstannak?* A Biblia szentesít itt és amott erkölcstelen dolgot is ép úgy, mint a legmagasabb igazságot. — Hát mint *theológiának?* Mutatja, hogy miként emelkedett egy nép fokról-fokra az Istenről való felfogásban. — A Biblia tehát nem lehet végső menedék, nem lehet legfelső fórum sem a vallásban, sem egyebekben.

Egy nemzet lelki ön-életirata; a vallás- fejlődés egyik története.

Miként halad egy nemzet fokenként az erkölcsiség terén s miként sajátit el tisztább és tisztább felfogást Istentől, — ezt írja meg a Biblia. Lelki ön-életirata az egy népnek, mely a régi világ vallásos nemzetének nevezhető, s mely épen ugy kitűnt a vallásban, mint a görög a művészetben és tudományban, s a római a törvényben és kormányzásban. Egy ily nemzet lelki ön-életirata az, gyermekkorától kezdve az érettség amaz időpontjáig, mikor kebeléből egy új — s az egész világra szóló — vallás állott elé.

Egy nemzet lelki életirata — önmaga által megírva. — A Biblia tehát teljesen emberi, s épen mert emberi: becsét és értékét soha el nem veszitheti. — Mert emberi természetünknek *összes* szenvedélyeiről beszél, *összes* tulajdonaira kiterjed; mert az Isten-fogalmat nyers s fejletlen állapotában is, de jézusi fenségében is, előnkbe adja; mert találunk benne gyűlöletet ép ugy mint szeretetet, átkokat ép ugy mint imát, kételkedést ép ugy mint bizalmat, jajjokat ép ugy mint hallelujákat, szerelmi dalt és hadi-éneket ép ugy mint hymnuszokat és lelki felkiáltásokat, hit-regét és legendát ép ugy mint történelmet; mert könyve a héber otthonnak, utczának, piacznak és törvénytörvényeknek ép ugy mint a héber templomnak; mert világiassága közben is vallásosnak marad s a nemzet Istenét (legyen bár az nemes vagy nemtelen, haragos vagy gyöngéd) csaknem

mindig szeme előtt tartja; mert mindezen különféleségében s változékosságában emberi, — szóval, mert »irodalom:« a biblia az emberek előtt örökké becses lesz. — Ugy nézve azt, mint egy nemzet tizenöt-száz évről szóló irodalmát: a vallás fejlődésének oly átható s megragadó képét tárja elénk, melyet a történelemben egyebütt alig találunk. Semmit sem tanít az erőteljesebben és határozottabban, mint a vallás természetességét s haladási képességét. A bibliára idővel úgy fognak majd tekinteni, mint magának a *természetes vallásnak* jellemző példájára s egyik hatalmas bizonyítékára. És így a biblia — ha az irodalomba visszatért — nem előmozdítója, hanem gyógyító-szere lesz a felekezetiességnek, ellenszere a bigottságnak.

A Biblia „vigasztaló ereje.“

Mialatt a Bibliának fennjelzett új szolgálat-tevése nő és gyarapodik, azalatt a régi ugynevezett »vigasztaló ereje« szintén fennmarad. Mint egy nemzet ön-életirata, a Biblia telve van a vallásos hősök tapasztalataival; és így telve bátorító és lelkesítő helyekkel; telve magasztos versekkel, melyek által támogatva az Urnak hegyére fölemelkedhetünk s az isteni kilátásokban gyönyörködhetünk. A héberén kívül vannak még más ilyen hegy-csúcsok is, melyek hasonló ihletést árasztanak. A tény az, hogy minden gondolkozó ember összeállítja a saját valódi Bibliáját, vagyis gyűjteményét a legjobb szavaknak, melyeket valamely könyvből olvasott vagy valamely élő ajkról hallott. De itt a mi Bibliánkban az ily legjobb szavak s elvek egész tömegével találkozunk, melyek ezerféle alkalomból születtek s így ezerféle szükségleteinkben alkalmazhatók.

Tán a szégyen-érzet fog el elkövetett rossz tetteink miatt? — — Menjünk a zsoltár-írókhoz; jól ismerik ezt az érzést, s szivből jövő felkiáltásaik megtanítják ajkainkat imádkozni. — Tán kitörő öröm s boldogító érzet áradoz lelkünk-

ben? — — A zsoltár-író megtanít, miként magasztaljuk s dicsőítsük Istent. — Társadalmi nagy bajokat és bűnöket látunk? — — Ott állanak kimagasló alakjokkal a proféták, feddve és dorgálva az istentelen hébereket; visszafizetést és romlást jósolva az elnyomókra és elvetemedettekre, — de békét a megtérőkre és az igaz szenvedőkre. A Cromwel katonái e profétákban találták meg lelkük eledelét és italát; s egyik (amerikai) tábornokunk ezt a jelszót választotta: »szövetséget kötöttünk a halállal, és a pokollal egyezsége léptünk« (Ézs. 28. 15.) — Tán gyors lelki érintésre van szükségünk?... Nem mehetünk biztosabb helyre érettök, mint Jézushoz, az ő beszédeihez és utasításaihoz. Bizonyosra vehetjük, hogy — ha mélyen olvasunk — egynehány percz múlva (mint az evangéliumi ifju, kinek még csak egy dologra volt szüksége) megszomorodottan fogunk elfordulni, — látva és érezve, mily sokat kellene feláldoznunk, hogy megnyerjük azt a tisztaságot, melyre vágyakozunk. — Látszólag gyümölcstelen törekvéseink közben a kitartás leczkéit kívánjuk?... Vonuljunk el Jézusunkkal a pusztába; menjünk vele a megdicsőülés hegyére, hol először látta tisztán a távolból közeledő halált; menjünk vele a Gethsemane sötét kertjébe, s aztán amaz utolsó dombra, hová fel kellett mennie, hogy bevégezze a munkát, melyet Isten reá bizott. — Erkölcsi lelkesültségre kívánunk gyuladni, látva, hogy mit tehet egy szegény, gyenge, tövis-szúrta ember, a ki el van határozva mindent tenni az Istenért?... Ott van Pál apostol. Aligha találunk e célból hozzája hasonlót; tűz, szeretet és szárnyaló erő vannak elvegyülve benne. — Vagy tán a lelki gondolat finom légkörébe akarunk fölemelkedni, ama magaslatokra, hol a rengetegség és a hallgatagság csendjében magunkat egyedül érezzük?... Menjünk fel a magas sakra, melyet a János evangéliuma ajánl. — De ezen jól ismert bibliai magoslatokon kívül, melyekhez »vigasztalásért« szükségünk szerint mindenkor mehetünk, — vannak még ezer

meg ezer egyedül-álló versek, szépség-darabkák az útszélien, a mint olvasva haladunk. Vagy tán inkább hasonlíthatnók ez egyes verseket, melyeket az emberi tisztelet úgy meggyöngyözött, hordozható kicsiny ereklyékhez, melyeket magunkkal hordunk az emlékezetben, hogy segítsenek imádkozni bármely pillanatban, az utcán, a mezőn s munkálkodásunkban. És néha megesik, hogy mialatt egy ismeretes verset — ki tudja hányadszor — emlézgetünk: hirtelen — csak egy új világosság támad bennünk, melynek segélyével (az egyes versekben) oly szépséget és oly erőt fedezünk fel, melyről elébb sohase álmodtunk. Igen, a Biblia olyan, mint a regebeli »gyémántok völgye,« — rakva és behintve drága-kövekkel, s ha lehajlunk és belemélyedünk: csaknem minden pontján újabb meg újabb fénylő kristályokat találhatunk.

»Ihletés.«

De a felismerés némi adományával s tehetségével birkunk kell. — Mi a titka ama befolyásnak, melyet nemes szavak reánk gyakorolnak? — Az, hogy van tekintélyök, mely által lelkünkre hatnak. S valjon miért? — A bennök levő igazság miatt. Milyen igazság ez? — *ihletett* igazság?, *kijelentett* igazság? — *Nem*, — hogyha e két szót sajátlagos módon csak a bibliára értjük; de *igen*, hogyha *minden* kifejezett igazságot és szépséget úgy tekintünk, mint az Isten szavát az emberben. A szavak magukban véve — bármely szent ajkról folynak is — nem adják meg a tekintélyt az igazságnak; ellenkezőleg, az igazság ad tekintélyt a szavaknak, és szentséget az ajkaknak. — Mi magunk mondunk ítéletet, mi magunk állítjuk ki a bizonyítványt az ihletettségről, és pedig az által, hogy felismerjük — saját isteniességünk érzetén át — az isteniességet az Iratokban és az emberben. Az ihletettséget csakis ihletettség által lehet észrevenni. A mit egy könyv vagy egy Mester tesz, az nem abban áll, hogy igazságot jelent

ki számunkra, — hanem abban, hogy felébreszti mibennünk azt a lelki tehetséget, mely arra képesít, hogy az igazságot mimagunk is lássuk.

Az irodalomba való visszatérése után elvesz-e a Biblia vagy épen megtaláltatik?

Előadásunk itt véget ér. Azt mondtuk, hogy egy Biblia életében három korszak van; az elsőben lassanként jó létre, mint egy nemzet irodalma; a másodikban »Kijelentéssé« magasztaltatik s mint »Isten igéje« nemzedékeken át uralkodik; a harmadikban ismét visszatér, s most egyik alkató részévé lesz a nagy világirodalomnak.

Mit mondjunk hát, — elveszti-e a huszadik század a Bibliát vagy épen megtalálja? — Véleményem szerint a kereszténységnek ugyanaz a tapasztalata lesz, a mi volt Luthernek. Luther, a nagy reformátor, húsz éves volt, mielőtt Bibliát látott volna. Csak ama kivonatokból s egyes tételekből tudott valamit felőle, melyek az istentiszteletek alkalmával az egyházban használtattak. De egyszer Erfurtban egy könyvpolczon fölfedezett egy teljes példányt, — és im, a protestantizmus szeglet-kövét találta meg! — Mi is sokan a bibliát csak nagyjában, csak fölületesen s tiszteletteljes távolból ismerjük, — de ha egyszer kezünkbe vesszük azt és olvasni kezdjük, mint irodalmat, újra-született szemekkel: akkor s csakis akkor fogjuk majd belátni, hogy fölfedeztük a bibliát, ... oly sok szépség és új erő árad szét belőle. — Eddig, mint kijelentés, az Isten különös kegyelmének egyik jelképe volt; most, mint irodalom, bizonyítéka és értelmezője lesz a kegyelem nagyobb, állandóbb és egyetemlegesebb mértékének; — mert belátjuk s tapasztaljuk, hogy az a két dolog, a melyekből a Biblia előállott, ma is megvan, mindig megvan a világban, ... és e kettő: az ember lelkiismerete és az Isten lelke.

